

## SÜPEREGONUN YAPILANMASINDA ANABABA TUTUMLARININ ROLÜ The role of parental attitudes in the superego formation

Fikret Aldanmaz<sup>1</sup>, Aslan Oğuz<sup>2</sup>, Semra Dündar<sup>1</sup>

Bugünkü modern psikiyatride, biyolojik süreçlerin önemi kabul edilmekte ve davranışın biyolojik temelleri yoğun bir biçimde araştırılmaktadır. Biyolojik temele dayanan süreçler çok önemli olmalarına rağmen gelişimin ancak bir boyutunu oluştururlar ve çevrenin koşulları ile sürekli etkileşim halinde olup; çevrenin verdiği olanaklara bağımlı olarak gelişirler (5).

Bu açıdan Fromm'un özeti tamamen doğru görünmektedir: "Bazı biyolojik farklar, karakter farklarına yol açarlar; bu farklar, doğrudan doğruya sosyal etmenlerin meydana getirdiği farklarla karışmış haldedirler; bu sonuçların etkileri çok daha güçlüdür ve biyolojik kaynaklı farkları giderebilir, arttırabilir veya tamamen değiştirebilirler (6). Çocuk, her koşul altında çevresinden etkilenecektir. Önemli olan şey bu etkinin çocuğun gelişimini desteklediği mi, yoksa ilerlettiği midir (8).

Her anababa çocuğunun erdemli bir insan olarak toplumda yerini almasını ister. Erdemler hemen her toplumda ulaşılmaya çalışılan değerler olarak bilinir. Toplumsal ilişkiler, kişilerin tek tek ve toplu olarak insancıl değerlere bağlılığı ölçüsünde düzenli yürür. Erdemlerin kazanılması çocuğun kişilik gelişimi ile sıkı sıkıya ilgilidir. Ancak doğruyu yanlıştan ayırmak ve doğru olanı seçip uygulamak kolay kazanılan bir nitelik değildir (12). Bu niteliğe Carl Rogers "Self Concept" adını verir. Rogers'in tanımladığı bu kurama göre: İnsan, davranışını denetleyebilen özgür bir yaratıktır ve seçme özgürlüğünü sürekli kendini gerçekleştirme yönünde kullanır. Rogers'a göre bizler bazı değer ve davranışları kabul edip, diğerlerini reddederek benlik kavramımızı (Self Concept) geliştiririz (5).

\* 29. Ulusal Psikiyatri Kongresi, 29 Eylül 1993-04 Ekim 1993, Bursa

Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi 38039 KAYSERİ/  
Psikiyatri, Uzm.Dr.<sup>1</sup>, Prof.Dr.<sup>2</sup>.

Geliş tarihi:14 Ocak 1994

Atatürk, 1930'larda öğretmenlere "Cumhuriyet sizden fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller istiyor" demekle, bu düşünceyi Rogers'tan çok daha önce dile getirmiştir.

Süperego ile ego arasındaki uyumlu çalışma ruh sağlığı açısından oldukça önemli olan faktörlerden birisidir (12). Bu uyumu bozabilecek dolayısıyla psikiyatrik hastalıklara predispozisyon yaratabilecek olan anababa tutumlarını araştırmayı amaçladık.

### METODLAR

Araştırma örneği, hasta ebeveynleri ve kontrol olarak, iki gruptan oluşturulmuştur. Hasta ebeveynleri grubunu Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Psikiyatri kliniğinde tedavi gören hastaların anababaları, kontrol grubunu da hastanenin diğer kliniklerine başvuran ve çocuklarında psikiyatrik hastalık öyküsü olmayan anababalar oluşturmuştur. Çocukların psikiyatriste başvurmamış ve psikiyatrik tedavi görmemiş olmaları esas alınmıştır. Her bir grupta 79 denek olmak üzere toplam 158 denek çalışmaya alınmıştır. Deneklerin yaş, eğitim durumu ve ekonomik durumu gibi özelliklerden "Cezalandırıcı anababa tutumlarının psikiyatrik hastalıkların oluşmasındaki rolü" isimli makalede bahsedilmiştir.

Anababa tutumlarının, süperegonun katı ve acımasız olarak yapılanmasında dolayısıyla psikiyatrik hastalıkların oluşmasına zemin hazırlamasındaki rolünü araştırmak amacıyla, beş alternatifte göre cevaplandırılan Likert tipi, 11 madde hazırlanmıştır. Bu maddeler, psikiyatrik hastalıkların oluşmasında rolü olabilecek diğer anababa tutumlarının da araştırıldığı toplam 73 maddeden oluşturulan anket içinde serpiştirilmiş olarak deneklere uygulanmıştır. Tutum değişikliği olup olmadığını saptamak amacıyla, deneklerden, anketteki maddelerden her birisi için "şu andaki"

ve "20 yıl önceki" fikirlerini belirtmeleri istenmiştir.

Cevaplar 1'den 5'e kadar puanlanmıştır (1,9,11). Alınan puanların yüksekliği sağlıklı tutumların fazlalığını göstermektedir. Çalışmaya katılan her bir denek için anketten aldığı puan saptandıktan sonra, bu puanlar üzerinden hasta ebeveynleri ve kontrol grupları arasında "Student t" testi uygulanmıştır. Böylece anketten alınan puanlarda, iki grup arasında istatistiksel açıdan önemli farkın olup olmadığı araştırılmıştır. Bu işlem grupların "şu andaki" ve "20 yıl önceki" cevapları için ayrı ayrı yapılmıştır.

Tutum değişikliğini araştırmak amacıyla da "şu andaki" ve "20 yıl önceki" cevaplardan elde edilen puanlar "Student t" testi ile karşılaştırılmıştır. Bu işlem hem hasta ebeveynleri hem de kontrol grubu için ayrı ayrı yapılmıştır.

Yukarıda belirtilen yöntemle grupların global olarak karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkabilecek olan farklılığın anketteki hangi maddelerden kaynaklandığını araştırmak amacıyla anketteki her bir madde için, hasta ebeveynleri ve kontrol grubunda, "şu andaki" ve "20 yıl önceki" cevaplar için ayrı ayrı olmak üzere, Khi kare testi uygulanmıştır.

## BULGULAR

Hasta ebeveynleri ve kontrol gruplarının "şu andaki" ve "20 yıl önceki" cevaplarından elde edilen puanların dağılımı şekil 1'de karşılaştırılmalı olarak gösterilmiştir.

Hasta ebeveynleri ve kontrol gruplarının "şu andaki" tutumları arasındaki fark istatistiksel açıdan önemlidir(Tablo 1).

Hasta ebeveynleri ve kontrol gruplarının "20 yıl önceki" tutumları arasındaki fark istatistiksel açıdan önemlidir(Tablo 2).

Hasta ebeveynleri grubunun "şu andaki" ve "20 yıl önceki" tutumları arasındaki fark istatistiksel açıdan önemsizdir(Tablo 3).

Kontrol grubunun "şu andaki" ve "20 yıl önceki" tutumları arasındaki fark istatistiksel açıdan önemlidir(Tablo 4).

Deneklerin hem "şu andaki" hem de "20 yıl önceki" tutumlarını belirten cevap tercihleri Khi kare testi ile karşılaştırılmıştır. Hasta ebeveynleri ve kontrol grubunun her bir madde için ayrı ayrı karşılaştırılması sonucunda, 2. madde dışında diğer maddeler arasında ki fark istatistiksel açıdan önemli bulunmuştur (10. madde için  $p < 0.05$ , diğer maddeler için  $p < 0.01$ )

Anketteki maddelerin hiçbirisinde hasta ebeveynleri grubunun "şu andaki" ve "20 yıl önceki" cevaplarının Khi kare testi ile karşılaştırılması sonucunda önemli fark bulunamamıştır. Aynı durum kontrol grubu içinde geçerlidir. Yani "Student t" testi ile, kontrol grubunda global olarak saptanan tutum değişikliği, Khi kare testi ile maddelerin tek tek karşılaştırılması ile tespit edilememiştir.

**Tablo 1.** Hasta ebeveynleri ve kontrol gruplarının "şu andaki" tutumlarını belirten cevaplardan elde edilen puanların "Student t" testi ile karşılaştırılması

Değişken	Hasta ebeveynleri			Şu anda			Kontrol		
	n	X	SD	n	X	SD	n	X	SD
Anket	79	33.9	5.0	79	27.4	5.4			

\*  $t 8.3 p < 0.01$

**Tablo 2.** Hasta ebeveynleri ve kontrol gruplarının "20 yıl önceki" tutumlarını belirten cevaplardan elde edilen puanların "Student t" testi ile karşılaştırılması

Değişken	Hasta ebeveynleri			20 yıl önce			Kontrol		
	n	X	SD	n	X	SD	n	X	SD
Anket	79	34.0	4.8	79	28.3	4.7			

\*  $t 7.9 p < 0.01$

**Tablo 3.** Hasta ebeveynleri grubunun "şu andaki" ve "20 yıl önceki" tutumlarını belirten cevaplardan elde edilen puanların "Student t" testi ile karşılaştırılması

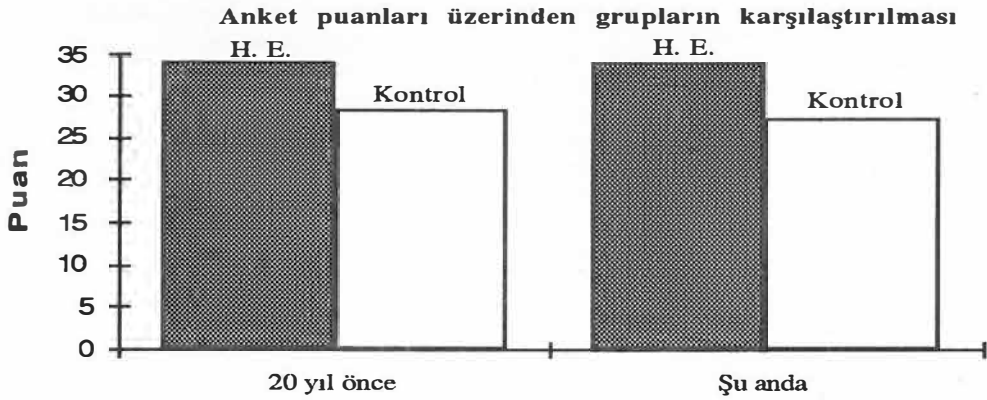
Değişken	n	Hasta ebeveynleri			n	X	SD
		Şu anda		20 yıl önce			
Anket	79	33.9	5.0	79	34.0	4.8	

\* t 1.1 p < 0.05

**Tablo 4.** Kontrol grubunun "şu andaki" ve "20 yıl önceki" tutumlarını belirten cevaplardan elde edilen puanların "Student t" testi ile karşılaştırılması

Değişken	n	Kontrol			n	X	SD
		Şu anda		20 yıl önce			
Anket	79	27.4	5.4	79	28.3	4.7	

\* t 2.7 p < 0.01



**Şekil 1.** Hasta ebeveynleri ve kontrol gruplarının "şu andaki" ve "20 yıl önceki" cevaplarından elde edilen puanların dağılımı

## TARTIŞMA

Anketteki maddelere verilen cevaplara göre alınan puanlar üzerinden yapılan "karşılaştırmalarda, hasta ebeveynleri ve kontrol grupları arasında istatistiksel açıdan önemli farklar tespit edilmiştir. Bu farklar, hem "şu andaki" hem de "20 yıl önceki" cevaplar için geçerli bulunmuştur.

Bu farklılıkların, anketteki hangi maddelerden kaynaklandığını tespit edebilmek için yapılan Khi kare testleri sonucunda, 11 maddeden 10 tanesinde "şu andaki"; 11 tanesinde de "20 yıl önceki" cevaplar için hasta ebeveynleri ve kontrol grupları arasında istatistiksel açıdan önemli fark

bulunmuştur. Ancak 1, 3, 5, 6, 9 nolu maddeler dışındaki maddelerde farklılığın kaynağı deneklerin birbirlerine tam zıt olan tutumlarından değil; bir maddedeki fikri, "çok uygun" ya da "uygun" veya "çok aykırı" ya da "aykırı" bulmaktan kaynaklanmaktadır. Burada niteliksel değil, niceliksel bir fark mevcuttur; yani tutumun yönünde değil ama derecesinde bir fark vardır. Bu farkın bile psikiyatrik hastalıklara yatkınlığa neden olan kişilik özelliklerin oluşumuna katkıda bulunduğu düşünülebilir.

Yukarıda, anketteki sıra numaraları verilmiş olan maddelerdeki anlamlı farklılık, her iki grubun bu maddelerin belirttiği fikirler üzerinde birbirlerine zıt tercihleri olmasından kaynaklanmıştır.

*Anketteki bu maddelerin incelenmesi sonucunda:* Hastaların anababaları, çocuklarına neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar vermelerini ve doğru olanı seçip yapmalarını öğretme aşamasında cezalandırma, utandırma ve suçlama yolunu kontrol grubuna göre daha çok tercih etmektedirler. Aynı şekilde çocukların hatalarını affetme konusunda da daha katı davranmaktadırlar ve çocuklara sık sık nasihatta bulunmanın önemli olduğunu düşünmektedirler.

Böyle bir çevrede yetişen kişinin davranışı kısıtlı ve ölçülü olur; diğer insanlarla birlikteyken sürekli tedirgindirler. Arada bir kendilerine yöneltilen bir beğeni ya da onaylatıcı bir kaç söz onları geçici olarak rahatlatırsa da, kısa bir süre sonra tedirginliği yeniden yaşamaya başlarlar. Bu duyguları yaşayan insanların çocukluk dönemleri incelendiğinde, kısıtlayıcı, reddedici, cezalandırıcı, tutarsız anababa tutumlarının varlığı farkedilmiştir(7,12). Bu tespit bizim bulgularımızı desteklemektedir.

İnsanın gerçekte temasını sürdürebilmesi, onun iç ve dış dünyasına uyumunda önemli bir yer alır. Gerçekle teması sürdürebilmemiz, kendimizi olduğu gibi, doğal olarak kabul etmemize bağlıdır. Kendimizi doğal olarak kabul edebilmek için kendimizle sağlıklı bir ilişki içinde (kendimizle barışık) olmamız gerekir. Kendimizle sağlıklı bir ilişki kuramayışımızın en temel nedenlerinden biri içimizdeki utanç duygusudur. Utanç duygusu insanları bağlar ve ömür boyu esir alır; utanca esir düşmüş kimse, ne kendisi ne de dış dünya ile gerçekçi ve sağlıklı bir ilişki kurabilir. Utanç duygusu kendi kendimizden nefret etmeye, kendi öz benliğimizden kaçmaya götürür. Utanç duygusu ile terbiye edilen kimse kendini değersiz bulmayı, insan olarak özünde bir eksiklik olduğunu görmeyi öğrenir. İnsanın kendini değersiz bulması, özünde bir eksiklik olduğunu düşünmesi acı veren bir algılama olduğundan, kişi kendi iç gerçeğiyle temasını kesmek için elinden gelen çabayı gösterir. Ancak bunun bedelini çok ağır öderler; hem kendileriyle hem de dış gerçekle ilişkileri adım adım kaybolur ve ortadan kalkar. Bu da sağlıklı bir yaşam için oldukça önemli boyutta güçlük yaratır (4).

Çocukluğunda sık sık utandırılmış, suçlanmış, cezalandırılmış insan, her yanlışta bir suç ve suçlu arama eğilimindedir. Böyle durumlarda kendini suçlayabildiği gibi, zaman zaman çevreyi de suçlayabilir. Çünkü çocuk yaşadığını öğrenir.

- 
- Eğer bir çocuk sürekli eleştirilmişse,  
*Kınama ve ayıplamayı öğrenir.*
- Eğer bir çocuk kin ortamında büyümüşse,  
*Kavga etmeyi öğrenir.*
- Eğer bir çocuk alay edilip aşağılanmışsa,  
*Sıkılıp utanmayı öğrenir.*
- Eğer bir çocuk devamlı utanç duygusuyla eğitilmişse,  
*Kendini suçlamayı öğrenir.*
- Eğer bir çocuk hoşgörü ile yetiştirilmişse,  
*Sabırlı olmayı öğrenir.*
- Eğer bir çocuk desteklenip yüreklendirilmişse,  
*Kendine güven duymayı öğrenir.*
- Eğer bir çocuk övülmüş ve beğenilmişse,  
*Takdir etmeyi öğrenir.*
- Eğer bir çocuk hakkına saygı gösterilerek büyütülmüşse,  
*Adil olmayı öğrenir.*
- Eğer bir çocuk güven ortamı içinde büyütülmüşse,  
*İnançlı olmayı öğrenir.*
- Eğer bir çocuk kabul ve onay görmüşse,  
*Kendini sevmeyi öğrenir.*
- Eğer bir çocuk aile içinde dostluk ve arkadaşlık görmüşse,  
*Mutlu olmayı öğrenir (3).*
- 

Hastaların anababaları, ahlaklı ve erdemli olabilmek için tek şartın dinin gereklerini yerine getirmek olduğu fikrini, kontrol grubuna göre daha çok benimsemekte ve çocuğa işlediği her suçun cezasını öbür dünyada çekeceğini öğretmektedirler. Din ahlakın bütünü olarak kabul edilmekte, yani moral şuurun gelişmesine yardımcı olan bir kurum değil, moral şuurun kendisi olarak ele alınmaktadır (10).

"Korku merkezli din anlayışı" çoğu ailelerde kullanılan temel eğitim felsefesi olmuştur. Bu anlayış insanın kötü bir yaratık olduğunu, sürekli gözlenip davranışlarının korkuyla yönlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu zihniyet içinde hareket eden anababa, ne kendilerine ne de çocuklarına saygı duyarlar; onlar için anlamlı olan yegane şey, anlamadıkları ve kendi yaşamlarında gerçekliği, temeli olmayan empoze edilmiş kurallar ve özellikle yasaklardır. Bu kuralların ve yasakların dışında her şey günah olacağı için yaşamla ilişkilerini yitirmişler, bir anlamda programlanmış

robotlara dönmüşlerdir. "Korku merkezli din anlayışı"nın baskın olduğu aile ortamında yetişen çocuk, kendine özgü doğal her şeyden utanç duyacaktır (4). Kuşkusuz bu yöntem ne doğru bir din eğitiminin, ne de sağlıklı bir süpereo oluşturmanın yoludur (12).

Bu şekilde çocuk benimsediği için değil, kendi dışındaki üstün güçlerin korkusuyla davranır. Böyle bir çocuk dıştan bakıldığında uyumlu görülebilir; ancak bu durumda uyma davranışının altında yatan süreç itaattir. İtaat sonucu uyma davranışının temelinde, uyulanın (otorite), uyanın üstündeki gücü ya da kontrolü vardır. Uyumluluğun amacı, otorite tarafından kabul edilmek, ödüllendirilmek ya da cezalandırılma-

maktır (2).

Böyle bir ortamda yetiştirilen kişi, otoritenin kural ve yasalarına aykırı düşmemek için sürekli kendini denetlemek zorunda kalır; zihinsel enerjisinin önemli bir kısmını bu işe harcar ve sürekli denetimi kaybedeceği kaygısı içindedir. Katı buyruklara bağlı kaldığı için ne çevresi ne de kendisi için hoşgörülü davranır. Diğer taraftan bu kişi doğru ve erdemli görünebilir; ancak bu meziyetlerinin devamlılığı otoritenin mevcudiyetine bağlıdır. Otoritenin kontrolü ya da gücü ortadan kalktığı zaman, o kişinin doğru ve erdemli olmasının gerekliliği de ortadan kalkar. Çünkü kişi, gerçekten doğru olduğuna inandığı, yani benimsediği için böyle davranmamaktadır.

## ANKET

	<u>Fikrime çok uygun</u>	<u>Fikrime uygun</u>	<u>Kararsızım</u>	<u>Fikrime aykırı</u>	<u>Fikrime çok aykırı</u>
1. Çocuk yaramazlığından dolayı suçlanmalı ve utandırılmalıdır					
ŞU ANDA	(1) (2)	(36) (13)	(2) (1)	(35) (41)	(5) (22)
20 YIL ÖNCE	(1) (0)	(42) (14)	(3) (6)	(30) (39)	(3) (20)
2. Çocuğum ne yaparsa yapsın kendisini hiç bir şekilde cezalandırmayacağımı bilmeli ve rahat olmalıdır					
ŞU ANDA	(1) (3)	(12) (8)	(3) (10)	(58) (47)	(5) (11)
20 YIL ÖNCE	(1) (2)	(11) (9)	(2) (16)	(58) (43)	(7) (9)
3. Çocuklar yakalanıp cezalandırılacaklarından korkmalıdırlar ki, namuslu davranmayı öğrensinler					
ŞU ANDA	(9) (5)	(52) (21)	(2) (5)	(11) (35)	(5) (13)
20 YIL ÖNCE	(9) (5)	(51) (22)	(2) (13)	(12) (31)	(5) (8)
4. Her çocuk suç ve başarısızlığın mutlaka cezalandırılacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdır					
ŞU ANDA	(5) (4)	(56) (22)	(2) (9)	(15) (34)	(1) (10)
20 YIL ÖNCE	(5) (4)	(56) (24)	(4) (14)	(12) (32)	(2) (5)
5. Çocuklar şartlar ne olursa olsun yalanı, suç ile suçluyu affetmeyi öğrenmelidirler					
ŞU ANDA	(9) (15)	(57) (28)	(2) (3)	(11) (23)	(0) (10)
20 YIL ÖNCE	(9) (13)	(55) (26)	(3) (9)	(12) (22)	(0) (9)

6. Ahlâklı ve erdemli olabilmenin tek şartı dinin gereklerini yerine getirmektir

ŞU ANDA	(14) (13)	(44) (12)	(3) (5)	(16) (33)	(2) (16)
20 YIL ÖNCE	(14) (14)	(44) (11)	(4) (9)	(16) (33)	(1) (12)

7. Çocuklar uyanık olmalı, yakalanmayacaklarını hissettikleri zaman toplum kurallarına aykırı davranabilmelidirler

ŞU ANDA	(1) (0)	(0) (3)	(0) (7)	(62) (32)	(16) (37)
20 YIL ÖNCE	(1) (0)	(0) (3)	(0) (8)	(61) (32)	(17) (36)

8. Çocukların yanlış ve tehlikeli yollara sapmalarına engel olabilmek için hatalarını affetmemek ve sık sık nasihat etmek gerekmektedir

ŞU ANDA	(16) (14)	(56) (24)	(1) (6)	(6) (27)	(0) (8)
20 YIL ÖNCE	(16) (13)	(58) (21)	(0) (11)	(4) (30)	(1) (4)

9. Çocukların masum yalanlarına göz yumulabilir

ŞU ANDA	(2) (4)	(33) (45)	(2) (11)	(39) (14)	(3) (5)
20 YIL ÖNCE	(2) (5)	(32) (40)	(3) (14)	(39) (16)	(3) (4)

10. Çocuğumun kendisini hak etmediği şekilde suçlu hissetmesi beni üzer

ŞU ANDA	(16) (33)	(63) (44)	(0) (1)	(0) (1)	(0) (0)
20 YIL ÖNCE	(14) (32)	(65) (41)	(0) (5)	(0) (1)	(0) (0)

11. Suç cezasız kalmamalı, mutlaka cezalandırılmalıdır

ŞU ANDA	(2) (4)	(41) (27)	(1) (7)	(33) (33)	(2) (8)
20 YIL ÖNCE	(2) (4)	(41) (29)	(2) (13)	(31) (27)	(3) (6)

## KAYNAKLAR

1. Alexander AD, Eagles MJ: *Changes in attitudes towards psychiatry among medical Students: Correlation of attitude shift with academic performance. Medical Education* 24:452-460,1990.
2. Cansever G: *İçimdeki Ben. Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul 1985, ss 231-242*
3. Cüceloğlu D: *İnsan İnsana. Altın Kitapları Yayınevi, İstanbul 1987, ss 32-33.*
4. Cüceloğlu D: *İçimizdeki Çocuk. Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, ss 89-104, 120-123*
5. Cüceloğlu D: *İnsan ve Davranışı. Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, ss 33-34, 332-335*
6. Fenichel O: *Nevrozların Psikoanalitik Teorisi (Çev.Tuncer S). Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Kitaplar Serisi, İzmir 1974, s 74*
7. Geçtan E: *İnsan Olmak. Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, ss 39-42*
8. Horney K: *Kendi Kendine Psikanaliz (Çev.Budak S). Açı Yayıncılık, Ankara 1991, s 36*
9. Kağıtçıbaşı Ç: *Gençlerin Tutumları, Kültürlerarası Bir Karşılaştırma. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 1973, ss 46-47*
10. Köknel Ö: *Değişen çevre içinde ergenlik sorunu. V.Milli Nöro-Psikiyatri Kongre Kitabı. Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1970, ss 5-15.*
11. Penrod S: *Social Psychology. Prentice Hall, New Jersey 1983,p 294.*
12. Yörükoğlu A: *Çocuk Ruh Sağlığı. Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1989, ss 221-227*